

---

# ПРОБЛЕМИ ПРАВООХОРОННОЇ ТА ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

---

УДК 343.9(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2026-2.12>

**І. І. Йовенко**, кандидат юридичних наук, Головне управління  
Національної поліції в Закарпатській області  
ORCID: 0009-0008-3807-9988

## ВИНА ЯК ОЗНАКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ ДОВКІЛЛЯ

У статті здійснено комплексне наукове дослідження вини як обов'язкової ознаки суб'єктивної сторони кримінальних правопорушень проти довкілля. Обґрунтовано, що вина виступає визначальним елементом кримінально-правової оцінки екологічно небезпечних діянь, оскільки саме через її зміст розкривається психічне ставлення особи до порушення встановлених правил екологічної безпеки та до заподіяної шкоди навколишньому природному середовищу. Досліджено особливості форм вини (умислу та необережності) у складі кримінальних правопорушень, передбачених Розділом VIII Кримінального кодексу України, з урахуванням їх матеріального та формального характеру.

Встановлено, що специфіка кримінальних правопорушень проти довкілля обумовлює переважання змішаної форми вини, за якої умисел спрямований на порушення екологічних вимог чи правил господарської діяльності, тоді як ставлення до суспільно небезпечних наслідків характеризується необережністю. Такий підхід пояснюється складністю екологічної шкоди, її відкладеним проявом, кумулятивним характером та залежністю від багатьох зовнішніх факторів. Водночас у ряді випадків має місце прямий або непрямий умисел, зокрема при незаконному використанні природних ресурсів, умисному забрудненні довкілля або знищенні об'єктів рослинного чи тваринного світу.

Особливу увагу приділено проблемам встановлення вини у правозастосовній практиці, зокрема труднощам доведення причинного зв'язку між діянням та екологічними наслідками, визначення меж передбачуваності шкоди, а також оцінки поведінки службових осіб і суб'єктів господарювання. Проаналізовано вплив умов воєнного стану на трансформацію форм вини, що проявляється у зростанні випадків небалотності, зниженні рівня контролю та збільшенні ризиків техногенних аварій. Зроблено висновок про необхідність удосконалення кримінально-правових підходів до встановлення вини у провадженнях про кримінальні правопорушення проти довкілля, зокрема шляхом розробки чітких критеріїв оцінки психічного ставлення особи, підвищення ролі експертних досліджень та впровадження ризик-орієнтованих механізмів запобігання екологічним правопорушенням.

**Ключові слова:** вина, умисел, необережність, кримінальні правопорушення проти довкілля, суб'єктивна сторона, екологічна безпека, кримінальна відповідальність.

### **I. I. Yovenko. Guilt as a sign of criminal offenses against the environment**

The article has a comprehensive scientific investigation of guilt as obligatory signs of the subjective side of criminal offenses against Dovkill. It is established that guilt is the primary element of the criminal-legal assessment of environmentally unsafe acts, while through this change the mental state of an individual is revealed until the establishment of environmental rules is violated take care of the excessive natural environment before harm occurs. The specificity of forms of guilt (due to intent and negligence) in the warehouse of criminal offenses transferred by Section VIII of the Criminal Code of Ukraine, with respect to their material and formal nature, has been investigated.

It has been established that the specificity of criminal offenses against Dovkill includes important mixed forms of guilt, for the purpose of directing the violation of environmental protection and the rules of government activity, such as setting before particularly careless inheritances are characterized by carelessness. This approach is explained by the complexity of environmental damage, its manifestation, cumulative nature and persistence due to a variety of external factors. Nowadays, a number of attacks have a place of direct or indirect intent, with a view to the illegal exploitation of natural resources, to the clever obstruction of labor or to the depleted objects of the vegetable and animal world.

Particular attention is paid to the problems of establishing guilt in legal practice, avoiding the difficulties of establishing a causal link between actions and environmental consequences, determining the transmission of disease, as well as assessing the behavior of servicemen individuals and subjects of government. The infusion of military minds into the transformation of forms of guilt, which manifests itself in increasing episodes of poverty, lower levels of control and increased risks



© І. І. Йовенко, 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

*of man-made accidents, has been analyzed. A review has been made about the need to improve criminal legal approaches to establish guilt in criminal offenses against Dovkille, in order to develop clear criteria for assessing mental illness positioning of individuals, increasing the role of expert investigations and promoting risk-oriented mechanisms for preventing environmental crimes.*

**Key words:** *guilt, intent, negligence, criminal offenses against crime, subjective side, environmental safety, criminal responsibility.*

**Постановка проблеми.** У сучасних умовах розвитку українського суспільства, що характеризуються поєднанням екологічної кризи, трансформації економічних відносин та впливом воєнного стану, особливої актуальності набуває проблема забезпечення належної кримінально-правової охорони довкілля. Кримінальні правопорушення проти довкілля становлять підвищену суспільну небезпеку, оскільки їх наслідки виходять за межі безпосередньої шкоди окремим об'єктам і впливають на екологічну безпеку держави, здоров'я населення та сталий розвиток суспільства. Водночас ефективність притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності значною мірою залежить від правильного встановлення суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, центральним елементом якої є вина. Саме вина забезпечує індивідуалізацію кримінальної відповідальності, дозволяє відмежувати кримінально карану поведінку від правомірної або адміністративно караної, а також визначити ступінь суспільної небезпеки діяння [1, с. 157].

Разом із тим, специфіка кримінальних правопорушень проти довкілля обумовлює наявність суттєвих труднощів у встановленні вини. Це пов'язано з багатофакторністю екологічних процесів, відкладеним характером шкідливих наслідків, складністю доведення причинно-наслідкових зв'язків, а також участю у протиправній діяльності декількох суб'єктів, зокрема службових осіб та представників суб'єктів господарювання. У таких умовах виникає необхідність більш глибокого теоретичного осмислення форм вини та їх проявів у сфері екологічних правопорушень. Особливої уваги потребує проблема співвідношення умислу та необережності у складі кримінальних правопорушень проти довкілля, а також визначення критеріїв передбачуваності екологічної шкоди. У практиці правозастосування нерідко виникають ситуації, коли порушення екологічних норм має формально умисний характер, проте шкідливі наслідки настають унаслідок необережності, що ускладнює кваліфікацію діяння [2, с. 176–177].

Крім того, в умовах воєнного стану спостерігається зростання кількості екологічно небезпечних ситуацій, пов'язаних із руйнуванням інфраструктури, ослабленням державного контролю та підвищенням рівня ризиків у сфері господарської діяльності. Це зумовлює трансформацію поведінки суб'єктів та ускладнює встановлення їх психічного ставлення до вчинюваних дій. Таким чином, проблема визначення та встановлення вини у кримінальних правопорушеннях проти довкілля є складною, багатогранною та потребує подальшого наукового дослідження з метою вдосконалення кримінального законодавства та практики його застосування.

**Мета дослідження.** Метою статті є комплексний аналіз вини як обов'язкової ознаки кримінальних правопорушень проти довкілля, визначення особливостей її форм, проблем встановлення у правозастосовній практиці та обґрунтування шляхів удосконалення кримінально-правового регулювання у цій сфері.

**Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми.** Проблематика вини у кримінальному праві традиційно досліджувалась у працях таких учених, як Г. М. Буканов, А. О. Вірт, Д. Л. Вітюк, О. О. Дудоров, К. В. Жигафарова, С. І. Заїка, Ю. О. Єрмаков, К. А. Комузляк, С. І. Марко, І. І. Митрофанов, С. В. Мурихін, Є. О. Письменський, Т. С. Садова, О. О. Семенов, Ю. А. Турлова, І. О. Харь, М. О. Черниш та інші. Вони розглядали загальнотеоретичні засади вини, її структуру та значення для кримінальної відповідальності.

Окремі аспекти вини у сфері екологічних кримінальних правопорушень досліджувалися у працях сучасних українських науковців, зокрема у контексті екологічної безпеки, відповідальності службових осіб та особливостей кваліфікації кримінальних правопорушень проти довкілля. Водночас комплексне дослідження вини саме як системоутворюючого елементу складу кримінальних правопорушень проти довкілля залишається недостатньо розробленим, що зумовлює актуальність даного дослідження.

**Виклад основного матеріалу.** Вина як обов'язкова ознака суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є фундаментальною категорією кримінального права, що відображає внутрішнє психічне ставлення особи до вчинюваного діяння та його наслідків. У сфері кримінальних правопорушень проти довкілля її зміст набуває особливої складності, що зумовлено специфікою об'єкта посягання, багатофакторністю екологічних процесів та складністю встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Саме через категорію вини відбувається індивідуалізація кримінальної відповідальності, визначення ступеня суспільної небезпеки діяння та відмежування кримінально караної поведінки від інших видів правопорушень [3].

Загальновідомо, що відповідно до кримінального законодавства України вина проявляється у формі умислу або необережності. У контексті кримінальних правопорушень проти довкілля ці форми мають специфічні особливості. Так, умисел може бути як прямим, так і непрямим, і характеризується усвідомленням особою суспільно небезпечного характеру порушення екологічних вимог, передбаченням можливих

наслідків і бажанням або свідомим допущенням їх настання. Така форма вини притаманна, зокрема, діянням, пов'язаним із незаконним видобуванням корисних копалин, умисним забрудненням водних об'єктів, знищенням лісових масивів, браконьерством, коли суб'єкт діє з корисливих або інших мотивів, чітко усвідомлюючи протиправність своєї поведінки [4, с. 134–135].

Водночас у переважній більшості випадків кримінальні правопорушення проти довкілля характеризуються необережною формою вини або її поєднанням з умислом. Необережність у таких діяннях проявляється у двох формах – самовпевненості та недбалості. При самовпевненості особа передбачає можливість настання шкідливих наслідків, однак легковажно розраховує на їх відвернення, що є типовим для випадків порушення правил екологічної безпеки у виробничій сфері. При недбалості особа не передбачає можливості настання таких наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити, що часто має місце у діяльності службових осіб, відповідальних за дотримання екологічних стандартів.

Особливістю екологічних кримінальних правопорушень є те, що вони часто мають матеріальний склад і передбачають настання конкретних наслідків у вигляді шкоди довкіллю [5, с. 157–158]. Однак така шкода може проявлятися не одразу, а через певний проміжок часу, мати кумулятивний характер або бути результатом впливу декількох факторів. У зв'язку з цим встановлення вини у таких провадженнях потребує врахування не лише факту порушення правил, а й можливості особи передбачити віддалені екологічні наслідки своєї діяльності [6, с. 231–232].

У науковій літературі обґрунтовано підкреслюється, що для кримінальних правопорушень проти довкілля характерною є так звана змішана (подвійна) форма вини, за якої умисел спрямований на вчинення діяння, тобто на порушення встановлених правил або здійснення незаконної діяльності, тоді як щодо наслідків має місце необережність. Така конструкція вини найбільш адекватно відображає специфіку екологічних деліктів, оскільки суб'єкти часто не мають на меті завдати шкоди довкіллю, але свідомо ігнорують встановлені обмеження, створюючи реальну загрозу її заподіяння [7, с. 108–109].

Важливим аспектом є встановлення вини у діяльності службових осіб, які виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські функції. У таких випадках вина може проявлятися як у формі умислу (наприклад, у разі прийняття свідомо незаконних рішень щодо використання природних ресурсів), так і у формі необережності (неналежний контроль за дотриманням екологічних норм, недотримання технологічних вимог, ігнорування ризиків). Особливістю є те, що встановлення вини службової особи нерідко потребує аналізу її посадових обов'язків, рівня компетентності, доступу до інформації та можливостей впливу на ситуацію [8, с. 376].

Крім того, сучасні тенденції розвитку кримінального права свідчать про необхідність урахування ролі юридичних осіб у вчиненні екологічних правопорушень. Хоча в українському кримінальному праві інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб має обмежений характер, фактична діяльність підприємств і організацій значною мірою впливає на стан довкілля [9, с. 178]. У таких умовах постає питання про колективний характер прийняття рішень та розподіл вини між конкретними фізичними особами, що діяли від імені юридичної особи.

Суттєві труднощі у встановленні вини виникають також у зв'язку з необхідністю доведення причинного зв'язку між діянням та наслідками. У випадках екологічних правопорушень цей зв'язок може бути опосередкованим, багатоступеневим і залежати від природних процесів, що ускладнює встановлення того, чи могла особа передбачити наслідки своєї поведінки. Це, у свою чергу, впливає на визначення форми вини та меж кримінальної відповідальності [10, с. 15]. Особливого значення питання вини набуває в умовах воєнного стану, коли значна частина екологічно небезпечної діяльності здійснюється в умовах підвищеного ризику, обмежених ресурсів та ослабленого контролю. Руйнування промислових об'єктів, порушення логістичних ланцюгів, використання небезпечних технологій без належного контролю можуть призводити до масштабних екологічних наслідків. У таких умовах межі між умисною та необережною формами вини стають менш чіткими, що потребує більш гнучкого та комплексного підходу до оцінки психічного ставлення суб'єкта до вчинюваних дій [11, с. 481].

Таким чином, вина у кримінальних правопорушеннях проти довкілля є складною багаторівневою категорією, яка відображає не лише індивідуальні психічні процеси особи, а й специфіку функціонування екологічно небезпечних сфер діяльності. Її встановлення потребує врахування широкого кола обставин, у тому числі характеру діяльності суб'єкта, рівня його професійної підготовки, умов вчинення діяння та можливості передбачення наслідків, що обумовлює необхідність подальшого розвитку як теоретичних, так і практичних підходів до дослідження цієї проблематики.

**Висновки:** Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що вина є ключовою, системоутворюючою ознакою кримінальних правопорушень проти довкілля, яка забезпечує як індивідуалізацію кримінальної відповідальності, так і правильну кримінально-правову кваліфікацію екологічно небезпечних діянь. Саме через встановлення вини відбувається відмежування кримінально караної поведінки від адміністративних правопорушень або правомірної господарської діяльності, що має особливе значення у сфері екологічних відносин, де межі допустимого втручання у довкілля часто є складними та багатоаспектними. Обґрунтовано, що специфіка кримінальних правопорушень проти довкілля зумовлює особливий характер

вини, який найчастіше проявляється у змішаній (подвійній) формі: умисел спрямований на вчинення діяння (порушення правил екологічної безпеки, незаконне використання природних ресурсів), тоді як ставлення до суспільно небезпечних наслідків характеризується необережністю. Така конструкція вини є об'єктивно зумовленою складністю екологічної шкоди, її відкладеним, кумулятивним і багатофакторним характером, а також тим, що суб'єкти не завжди усвідомлюють повний обсяг можливих негативних наслідків своєї діяльності.

Встановлено, що у низці випадків екологічні кримінальні правопорушення можуть вчинятися з прямим або непрямим умислом, зокрема при свідомому забрудненні довкілля, незаконному видобуванні природних ресурсів або знищенні об'єктів флори і фауни. Водночас значна частина таких правопорушень пов'язана з необережною формою вини, що проявляється у недбалому ставленні до виконання професійних чи службових обов'язків, недооцінці екологічних ризиків або легковажному розрахунку на відвернення шкідливих наслідків.

Окремо встановлено, що значну роль у формуванні вини відіграє професійний статус суб'єкта, особливо у випадку службових осіб та осіб, діяльність яких пов'язана з підвищеною екологічною небезпекою. Від таких осіб обґрунтовано очікується підвищений рівень обізнаності, передбачливості та дотримання стандартів безпеки, що впливає на оцінку їхньої вини та ступінь відповідальності. У цьому контексті важливим є чітке визначення кола службових обов'язків, рівня компетентності та реальних можливостей впливу на запобігання шкідливим наслідкам. Акцентовано, що в умовах воєнного стану проблема встановлення вини набуває додаткової складності у зв'язку з підвищеним рівнем ризиків, руйнуванням інфраструктури, ослабленням контролю та необхідністю прийняття швидких управлінських рішень. Це обумовлює необхідність урахування особливих умов вчинення діянь при оцінці психічного ставлення особи, що має відображатися як у правозастосовній практиці, так і у подальшому розвитку кримінально-правової доктрини.

Узагальнюючи, слід зазначити, що подальше вдосконалення інституту вини у кримінальних правопорушеннях проти довкілля має здійснюватися за такими основними напрямками: по-перше, уточнення законодавчих конструкцій складів кримінальних правопорушень з урахуванням особливостей змішаної форми вини; по-друге, розробка чітких методичних рекомендацій щодо встановлення психічного ставлення особи до діяння та його наслідків; по-третє, підвищення ролі екологічних та криміналістичних експертиз у процесі доказування; по-четверте, удосконалення системи підготовки правозастосовців з урахуванням специфіки екологічних правопорушень.

Таким чином, вина у кримінальних правопорушеннях проти довкілля виступає складною, багаторівневою категорією, що поєднує у собі як загальнотеоретичні положення кримінального права, так і специфічні риси, зумовлені природою екологічних відносин. Її належне розуміння та правильне встановлення є необхідною умовою підвищення ефективності кримінально-правової охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки в Україні.

### Список використаних джерел:

1. Вітюк Д.Л. Складові елементи механізму запобігання злочинності в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 6, Т. 2. С. 156–160.
2. Комузляк К.А. Правове регулювання охорони довкілля під час збройних конфліктів на прикладі України. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. Серія ПРАВО. Вип. 73, Ч. 1. С. 174–180.
3. Єрмаков Ю.О. Державний контроль сфери використання та охорони надр як засіб протидії кримінальним правопорушенням URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/download/195/189/378>
4. Вірт А.О. Кримінально-правова протидія злочинам, пов'язаним з незаконним використанням корисних копалин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2021. 210 с.
5. Дудоров О.О., Письменський Є.О. Кримінально-правова кваліфікація незаконної порубки лісу: практ. пос.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2017. 213 с.
6. Турлова Ю.А. Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії: монографія. Київ: Знання України, 2018. 459 с.
7. Садова Т.С. Воєнні злочини проти довкілля за міжнародним кримінальним правом: автореф. дис... докт. філософ.: 12.00.08. Харків, 2023. 215 с.
8. Митрофанов І.І. Кримінальні правопорушення проти довкілля за проектом Кримінального кодексу України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 375–379.
9. Черниш М.О. Довкілля як об'єкт кримінально-правової охорони. *Правові новели*. 2024. № 24. С. 177–185. <https://doi.org/10.32782/ln.2024.24.24>.

10. Мурихін С. В. Покарання за екологічні злочини в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. 25 с.

11. Марко С.І., Семенюк О.О. Використання сучасних інформаційних технологій у протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 5. С. 480–484.

Дата першого надходження статті до видання: 13.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 06.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026